

Święty Wojciech i jego czasy. Materiały III. Sympozjum Historyczno-Archeologicznego Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, Saint-Maurice 12–13 kwietnia 1997 roku. Red. Andrzej Żaki, Wyd. Polski Uniwersytet Na Obczyźnie, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2000, 302 s. + 9 tabl. poza tekstem.

Tysiąclecie działalności misyjnej i męczeńskiej śmierci św. Wojciecha, patrona Polski i Czech, obchodził uroczystie cały kraj. Na intencję jubileuszu papież Jan Paweł II odprawił uroczystą mszę świętą w Gnieźnie 2 czerwca 1997 r. Główne obchody odbyły się w Gdańsku. W wielu miejscowościach, zwłaszcza uniwersyteckich, urządzono sesje naukowe¹. Udział Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w przygotowaniach do obchodów wyraził się przeprowadzeniem w latach 1994–1996 badań, koordynowanych przez Przemysława Urbańczyka, w ramach programu „Adalbertus”². Jubileuszowi poświęcony był niemal w całości drugi dzień wiosennej sesji Zgromadzenia Ogólnego Polskiej Akademii Nauk 23 maja 1997 r.³

Także Wydział Humanistyczny Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie (PUNO) zorganizował, wspólnie z Polską Misją Katolicką w Szwajcarii, III Sympozjum Historyczno-Archeologiczne poświęcone św. Wojciechowi i jego czasom,

¹ M.in. red. Z. Kurnatowska, *Tropami Świętego Wojciecha*, Poznań 1999. Por. A. Witkowska, J. Nastalska, *Święty Wojciech. Życie i kult. Bibliografia do roku 1999*, Lublin 2002.

² Por. serię *Adalbertus — Tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie*, red. P. Urbańczyk (t. 1, *Adalbertus. Wyniki programu badań interdyscyplinarnych*, red. P. Urbańczyk, Warszawa 1998; t. 2. *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek)*, red. W. Chudziak, Warszawa 1997; t. 3. M. F. Jagodziński, *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*, Warszawa 1997; t. 4. J. Sadowska-Topór: *Starożytne drogi w dolinie rzeki Dzierżoń w świetle badań archeologicznych*, Warszawa 1999; t. 5. M. Kasprzycka: *Tło paleogeograficzne osadnictwa Żuław Elbląskich w pierwszym tysiącleciu naszej ery*, Warszawa 1999).

³ R. Bobecki, *Dlaczego św. Wojciech? Sesja Zgromadzenia Ogólnego PAN — dzień drugi*, „Nauka i przyszłość” 7, 1997, nr 7, s. 1, 8–9, 11. Referaty na Sesji wygłosili: G. Labuda, *Święty Wojciech w dziejach Polski i Europy*, P. Urbańczyk, *Misja św. Wojciecha do Prusów w świetle najnowszych badań* i E. Małachowicz na temat *odkryć archeologiczno-architektonicznych we Wrocławiu*. Tego ostatniego referatu, polemicznego w stosunku do wystąpienia Z. Kurnatowskiej (por. niżej) brakowało na Sympozjum w St. Maurice.

w Saint Maurice w Szwajcarii południowo-zachodniej, w dniach 12–13 kwietnia 1997 r.⁴ Doszło ono do skutku dzięki staraniom Andrzeja Żakiego, organizatora dwóch poprzednich zagranicznych sympozjów tej uczelni⁵.

Wydawnictwo zawierające materiały Sympozjum dedykowane prof. Aleksandrowi Gieysztorowi, zmarłemu 9 lutego 2000 r., firmowane przez PUNO i Polską Akademię Umiejętności ukazało się pod koniec 2000 r., nakładem PAU w Krakowie. W tomie znajdujemy treści referatów i komunikatów przedstawionych w czasie obrad oraz jednego nie wygłoszonego (Stanisława Suchodolskiego), a nadto dokumentację fotograficzną konferencji. Wcześniej zainteresowani otrzymali broszurę zawierającą streszczenia sześciu, spośród trzynastu zgłoszonych na sympozjum referatów (A. Gieysztor, Zofii Kurnatowskiej, Harry Leeminga, Jerzego Wyrozumskiego, P. Urbańczyka i Gerarda Labudy) oraz przedruk, opracowanego przez Jadwigę Karwasińską, biogramu św. Wojciecha ze „Słownika Starożytności Słowiańskich” (t. 6: 1977, s. 549)⁶.

Autorzy publikowanych prac reprezentowali następujące instytucje: PUNO (Londyn i Zurych) — trzech, Instytut Archeologii i Etnologii PAN (Warszawa, Kraków, Poznań) — pięciu, Uniwersytet Jagielloński — dwóch, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu i Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Krakowie — po jednym.

Tom otwiera artykuł A. Gieysztor *Nowi przybysze do Europy roku tysięcznego* (s. 9–22), zawierający przegląd sytuacji politycznej i religijnej oraz dokumentujący „zdażanie do Europy” (z przypomnieniem terminu „Mater Europa” z *Monumenta Germaniae historica* — s. 9) organizmów państwowych — od Skandynawii po Polskę i Węgry — schyłku X wieku. Tekst zdobią reprodukcje dwu kart ze słynnego Ewangeliarza Ottona III.

Treścią najobszerniejszej pracy w omawianym tomie, jaką stanowi studium A. Żakiego *Krajobraz naturalny i kulturowy szlaku wędrówek świętego Wojciecha w krajach Europy* (s. 23–102) jest rekonstrukcja przebiegu dróg tych wędrówek, zmierzająca do rozpoznania miejsc przejazdu i pobytu przyszłego świętego oraz ludzi tam wówczas przebywających, czyli uzupełnienie danych nie zanotowanych w dwóch podstawowych jego życiorysach, tzn. *Vita I* (najpewniej Jana Kanapariusa) i *Vita II* (Brunona z Kwerfurtu). Przy okazji Autor skorygował nie-

⁴ Por. „Universitas”, red. A. Żaki, nr 68–69, Londyn-Zurych 1997, *passim*; oraz *Przedmowa* w omawianym tu tomie, s. 5–8; Z. Kurnatowska, *Święty Wojciech i jego czasy. III Sympozjum Historyczno-Archeologiczne PUNO*, Sl. Ant. 38, 1997, s. 240–242.

⁵ 1 — w Londynie 15 X 1978 r., II — w Hamburgu 7–8 X 1985 r., por. „Zeszyty Naukowe PUNO, Nowa Seria” 4, 1991, s. 5.

⁶ *Święty Wojciech i jego czasy. III Sympozjum Historyczno-Archeologiczne PUNO*. Wybór streszczeń referatów [red. A. Żaki], St.-Maurice-Zurych 1997, 28 s.

które wcześniejsze mylnie rekonstruowane przebiegi szlaków, np. Matyldy Uhlirz prowadzącej podróż z Pragi do Rzymu w 983 r. przez Alpy Szwajcarskie (poparł w tym względzie zdanie J. Karwasińskiej) lub Henryka Kapiszewskiego (i. in.), który każe św. Wojciechowi w 977 r. podążać z Polski na Węgry i z powrotem. Wątpliwości autora budzi także pobyt św. Wojciecha w okolicach Paryża podczas pielgrzymki do Fleury i Tours w 996 r.

Rekonstrukcje szlaków podróży dokonał A. Żaki proporcjonalnie do zasobu źródeł paru kategorii; szczególnie dokładną podstawę źródłową z zakresu geografii historyczno-archeologicznej mają rekonstrukcje przebiegu tych dróg przez Alpy⁷. Podkreślił także, że żaden z uczestników tych podróży — i innych w owej dobie — nie dokumentował ich przebiegu, jak to czynił współczesny Wojciechowi Sigeric, arcybiskup Cantenbury (por. ryc. 8a, 9, s. 51–52). Nawiasem mówiąc, *intinerarium* wyprawy Sigerica, który w r. 990 dotarł w Rzymie m.in. do klasztoru awentyńskiego, gdzie przebywał wówczas św. Wojciech, nie znalazło dotąd wzmianki w pracach polskich i czeskich mediewistów.

W rekonstrukcji podróży św. Wojciecha do Werony w r. 983 interesujące jest wyłowienie przez Autora najstarszego widoku tego miasta (ryc. 7), dobre są wycinki mało znanych panoram Rzymu i Monte Cassino z XVII wieku (ryc. 11, 12), XVIII-wieczny widok i plan sytuacyjny kościoła św. Wojciecha na wyspie Reichenau, wzniesionego w latach 1008–1049. Szczególnie wyeksponował Autor w tekście, w planach i na fotografii (s. 60–64; zob. także okładka) karoliński kościół z Alvaschein (retor. Alważen) w Alpach szwajcarskich, będący w wiekach IX–XII częścią małego klasztoru żeńskiego połączonego z hospicjum (xenodochium), i gdzie musiał się zatrzymać w r. 990 św. Wojciech, podobnie jak trzej Ottonowie. W tekście i mapkach słusznie podniósł niedocenianą rolę dróg wodnych i portów⁸.

Andrzej Żaki poruszył ogólnikowo tylko kwestię lokalizacji męczeńskiej śmierci biskupa, problem ten bowiem przedstawili na sympozjum P. Urbańczyk i J. Wyrzowski.

Przejrzysty artykuł Heleny Zoll-Adamikowej *Postępy chrystianizacji Słowian przed rokiem 1000 (na podstawie źródeł nekropolicznych, s. 103–109)* jest pierwszym opracowaniem wprowadzanej religii chrześcijańskiej Słowian zachodnich w piśmiennictwie krajów słowiańskich⁹. Interesujące są tu uwagi o sytuacji na pograniczu słowiańsko-germańskim, zwłaszcza nad dolną Łabą i górnym Me-

⁷ Por. wcześniejszy szkic, *Alpejskie szlaki św. Wojciecha-Adalberta*, AAC 39, 1988, s. 93–117.

⁸ A. Żaki, *Szlaki wędrówek św. Wojciecha*, „Universitas”, nr 68–69, 1997, s. 7–17.

⁹ Por. H. Zoll-Adamikowa, *Modele recepcji rytuału szkieletowego u Słowian Wschodnich i Zachodnich*, „Światowit” 40, 1995, druk.: 1997, s. 174–184.

nem oraz w Karantii (strefa H₂ Zoll-Adamikowej, por. ryc. 1) a także na pograniczu polsko-ruskim (strefa H₈/K)¹⁰.

W referacie *Święty Wojciech a chrystianizacja Polski (w świetle źródeł archeologicznych)*, s. 111–128) Z. Kurnatowska eksponuje szerzenie się chrześcijaństwa w drugiej połowie X w., szczególnie na obszarze późniejszej Wielkopolski (tu mapka *Civitas Schinesghe* wg H. Łowmiańskiego, 1973). Przytaczając odkryte tu zabytki architektury sakralnej (Ostrów Lednicki, Poznań, Łekno), pominęła dawne krytyczne uwagi na temat datowania budowli Ostrowia Lednickiego (Zygmunt Świechowski, Zbigniew Pianowski i in.). Zastrzeżenie budzi stwierdzenie Autorki, że „dawniejsze próby cofania chronologii różnych budowli sakralnych, m.in. na Wawelu do wieku X, a nawet IX, w świetle nowych badań są nie do utrzymania”. Inna jest bowiem opinia w tej kwestii wielu badaczy, m.in. G. Labudy, J. Wyrozumskiego, A. Żakiego. Cytowane zdanie osłabia dalej sama Autorka, pisząc: „choć obecności jakiegoś kościółka sprzed roku 1000 (dotąd nie ujawnionego) nie można wykluczyć” (s. 122). *Notabene*, znamy dziś już co najmniej 10 budowli przedromańskich na Wawelu, a argumentum *ex silentio* jest świadectwem bardzo zawodnym. Przecież metryki pisanej nie ma też wiele zaznaczonych na mapie budowli sakralnych Wielkopolski, a także Łęczyca, Wrocław¹¹, Kalisz.

Legenda pruska o świętym Wojciechu J. Wyrozumskiego (s. 129–145) jest powtórzeniem tekstu ogłoszonego przez niego w książce o tym samym tytule (Wyd. Universitas, Kraków 1997). Wyrozumski, w odróżnieniu od pozostałych wypowiedziających się w tym tomie autorów, jest zwolennikiem hipotezy sambijskiego szlaku podróży (por. A. Żaki, ryc. 24 II) i miejsca śmierci św. Wojciecha¹².

P. Urbańczyk w *Misji św. Wojciecha do Prusów w świetle badań archeologicznych* (s. 147–163), po przeglądzie prac i hipotez (w którym pominął jednak badania Łucji i Jerzego Okuliczów¹³), weryfikuje metodą wykopaliskową koncepcję „pomeząńską” i Stanisława Mielczarskiego¹⁴ (por. A. Żaki, ryc. 24 I — szlak wyprawy wg S. Mielczarskiego i Ł., J. Okuliczów), chociaż, jak stwierdza A. Żaki (s. 85), ostateczne przesądzenie racji jednej z owych hipotez jest na razie niemożliwe.

¹⁰ Tom z tą pracą ukazał się po zgonie Autorki 8 IX 2000 r. Por. uwagi do jej życiorysu naukowego: A. Żaki, [Helena Zoll-Adamikowa] *Żeńska latorośl rodu uczonych*, „Universitas”, nr 63, 1995, s. 19–20 oraz Z. Woźniak, *Profesor Helena Zoll-Adamikowa*, AAC 35, 1999/2000, s. 291–293.

¹¹ Por. R. Bobecki, *op. cit.*, s. 9.

¹² Por. wystąpienie M. Biskupa (R. Bobecki, *op. cit.*, s. 9–11)

¹³ Por. J. Okulicz-Kozaryn, *Wyprawa św. Wojciecha do Prus. Realia archeologiczne i perspektywy badawcze*, „Barbaricum” 3, 1994, s. 243.

¹⁴ S. Mielczarski, *Misja pruska św. Wojciecha*, Gdańsk 1967, mapa.

W niewielkim artykule *Święty Wojciech w świetle źródeł numizmatycznych* (s. 165–174) S. Suchodolski porusza zagadnienie wpływu monet biskupich św. Wojciecha (ryc. 1) na monety Chrobrego (z imieniem św. Wacława, ryc. 2), szerzej omawia monety Krzywoustego (fot. 1–3) i władców późniejszych, do Bolesława Pobożnego, księcia wielkopolskiego (1239–1279).

H. Leeming przedstawił — w niebanalnym studium — *Ślady prapolskich wpływów w XVI wiecznych zabytkach staropruskich* (s. 175–191), ujawniając tym samym ślady działalności misyjnej doby piastowskiej i zwracając uwagę na możliwości dokonania na tej podstawie rekonstrukcji języka ówczesnego misjonarza pracującego wśród pogańskich Prusów.

Leszek Bednarczyk omówił w treściwym zarysie *związki językowe i kontakty kulturowe Polski południowej ze Słowacją i Czechami w czasach świętego Wojciecha* (s. 193–204). Dotknął przy tym ciekawego problemu chrystianizacji ziem północnopolskich i pruskich.

Następne artykuły mówią o *pamięci i kulcie św. Wojciecha* — Adalberta w Rzymie — Mieczysław Rokosz (s. 205–217) przypomniał wszystkie ważniejsze postacie Rzymu końca X w., z którymi mógł się spotkać św. Wojciech, a także tych, którzy po jego śmierci pamięć o nim zachowali. Teresa Dunin-Wąsowicz w referacie *Święty Wojciech i jego najstarszy kult w Europie w świetle badań dawnych i nowych* dokonała przeglądu prac i publikacji (s. 219–223).

Mieczysław Paszkiewicz przedstawił *Drzwi Gnieźnieńskie na tle innych drzwi brązowych XI i XII wieku w Europie Południowej i Zachodniej* (s. 231–235).

G. Labuda w obszernym artykule *Święty Wojciech jako patron Polski i Europy* (s. 237–251) odpowiedział na pytanie co zawdzięczają mu Polska (zwłaszcza na niej skupiając uwagę) i Europa.

Mieczysław Rokosz we wnikliwej pracy, nawiązującej do jego wcześniejszej rozprawy¹⁵, opracował wawelską *włócznię św. Maurycego* (s. 253–273), przypominając, że druga — „cesarska” włócznia przechowywana jest dziś w wiedeńskim Burgu. W czasie obrad sympozjum na stole prezydialnym eksponowana była kopia wawelskiej włóczni (niestety drewniana) — dar p. Józefy Frasiowej z Krakowa, przekazana później przez organizatorów klasztorowi św. Maurycego. W swej pracy M. Rokosz stwierdził, że „w gnieźnieńskich zdarzeniach [1000 roku — JG] nie bez historycznej racji upatrujemy rodowód idei polskiej suwerenności, a w wawelskim egzemplarzu włóczni św. Maurycego postrzegamy [...] legitymację milenijnej obecności Polski w systemie państw Europy” (o czym zapomnieli obecni propagandziści polskiej „drogi do Europy”!).

¹⁵ M. Rokosz, *Wawelska włócznia Bolesława Chrobrego. Przegląd problematyki*, „Rocznik Krakowski” 55, 1989, s. 17–44.

W Suplementach A. Żaki przedstawił miejsce obrad — *Saint Maurice nad Rodanem i jego klasztor* (s. 279–286), będący najstarszym klasztorem w Szwajcarii. Opactwo Augustynów założył tu Zygmunt, król Burgundii w 515 r. Autor przypomniał fazy rozbudowy bazyliki (ryc. 2) — dzisiejsza pochodzi z XVIII w. (por. ryc. 1 — widok wg medziorytu M. Meriene z XVII w.) i wspomniął o znajdującym się tu jednym z najbogatszych skarbców klasztornych w Europie (wśród eksponatów złoty dzban z VIII w., zdobiony emalią i szlachetnymi kamieniami, przypisywany Karolowi Wielkiemu i okazałe relikwiarze, s. 283).

Tom zamykają noty biograficzne o *autorach artykułów* (s. 287–291) oraz *Mi-gawki fotograficzne* (tabl. 9) — dokumentacja obrad w Saint Maurice i objazdu terenowego obiektów sakralnych w dolinie Rodanu, w czasie którego realizowano — w zredukowanej skali — drugi temat sympozjum: *Problemy początków chrześcijaństwa w Alpach w świetle archeologii*.

Zamieszczone w tomie artykuły zostały zaopatrzone w streszczenia, w większości anglojęzyczne, ale i w języku niemieckim (A. Żaki, M. Rokosz: Pamięć...) i francuskim (T. Dunin-Wąsowicz). Artykuły A. Gieysztora i S. Suchodolskiego zostały przetłumaczone *in extenso*, pierwszy na język niemiecki, drugi — angielski. Wszystkie podpisy pod ilustracje podano w języku polskim i niemieckim, jedynie przy artykule M. Paszkiewicza w języku angielskim.

Trudno przecenić wyniki Sympozjum, spopularyzowane dzięki wydaniu nakładem PAU omawianego tomu. Opublikowane artykuły stanowią próbę podsumowania prowadzonych w Polsce i na emigracji badań nad okresem, w którym według zgodnej opinii autorów (por. A. Gieysztor, G. Labuda, M. Rokosz) zaczęto po raz pierwszy realizować ideę Europy zjednoczonej. Obcojęzyczne streszczenia ułatwią poznanie problematyki wydawnictwa zagranicznym mediewistom.

Jan Gurba

